

تعهد نامه اصالت اثر و رعایت حقوق دانشگاه

تمامی حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج، ابتکارات، اختراعات و نوآوری های ناشی از انجام این پژوهش، متعلق به دانشگاه محقق اردبیلی می باشد. نقل مطلب از این اثر، با رعایت مقررات مربوطه و با ذکر نام دانشگاه محقق اردبیلی، نام استاد راهنما و دانشجو بلامانع است.

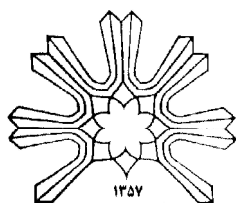
اینجانب **شیرین لطفی رزی** دانش آموخته ی مقطع **کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی** گرایش **زبان و ادبیات فارسی** دانشکده ی **علوم انسانی** دانشگاه محقق اردبیلی به شماره ی دانشجویی **۸۹۱۱۱۶۳۱۱۰** که در تاریخ **۹۱/۱۱/۴** از پایان نامه ی تحصیلی خود تحت عنوان **نمادشناسی حیوانات در شعر معاصر فارسی با تکیه بر آثار (نیما، سپهری، اخوان ثالث، آتشی و شفیع کدکنی)** دفاع نموده ام، متعهد می شوم که:

- این پایان نامه را قبلا برای دریافت هیچ گونه مدرک تحصیلی یا به عنوان هرگونه فعالیت پژوهشی در سایر دانشگاه ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی داخل و خارج از کشور ارائه ننموده ام.
- مسئولیت صحت و سقم تمامی مندرجات پایان نامه ی تحصیلی خود را بر عهده می گیرم.
- این پایان نامه، حاصل پژوهش انجام شده توسط اینجانب می باشد.
- در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و مقررات مربوطه و با رعایت اصل امانتداری علمی، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در متن و فهرست منابع و مأخذ ذکر نموده ام.
- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قخد استفاده یا هرگونه بهره برداری مهم از نشر کتاب ، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه را داشته باشم، از حوزه ی معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه محقق اردبیلی، مجوزهای لازم را اخذ نمایم.
- در صورت ارائه ی مقاله ی مستخرج از این پایان نامه در همایش ها، کنفرانس ها، سمینارها، گردهمایی ها و انواع مجلات، نام دانشگاه محقق اردبیلی را در کنار نام نویسندگان(دانشجو و اساتید راهنما و مشاور) ذکر نمایم.
- چنانچه در هر مقطع زمانی، خلاف موارد فوق ثابت شود عواقب ناشی از آن (منجمله ابطال مدرک تحصیلی، طرح شکایت توسط دانشگاه و ...) را می پذیرم و دانشگاه محقق اردبیلی را مجاز می دانم با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات مربوطه رفتار نماید.

نام و نام خانوادگی دانشجو: **شیرین لطفی رزی**

امضا

تاریخ: ۹۱/۱۱/۱۵

دانشگاه محقق اردبیلی

دانشکده علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

نماد شناسی حیوانات در شعر معاصر فارسی با تکیه بر آثار

(نیما یوشیج، سهراب سپهری، مهدی اخوان ثالث، منوچهر آتشی و محمد رضا شفیعی کدکنی)

استاد راهنما:

دکتر بیژن ظهیری ناو

استاد مشاور:

دکتر ابراهیم رنجبر

توسط:

شیرین لطفی رزی

دانشگاه محقق اردبیلی

زمستان ۱۳۹۱

دانشکده‌ی علوم انسانی

گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد
در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی گرایش زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

نماد شناسی حیوانات در شعر معاصر فارسی با تکیه به آثار (نیما یوشیج، سهراب سپهری، مهدی اخوان ثالث، منوچهر آتشی و محمد رضا شفیعی کدکنی)

پژوهشگر:

شیرین لطفی رزی

ارزیابی و تصویب شده‌ی کمیته‌ی داوران پایان‌نامه با درجه‌ی خوب.....

نام و نام خانوادگی	مرتبه‌ی علمی	سمت	امضاء
دکتر بیژن ظهیری ناو	دانشیار	استاد راهنما	
دکتر ابراهیم رنجبر	دانشیار	استاد مشاور	
دکتر شکر اله پورالخاص	استادیار	داور	

بهمن ۱۳۹۱

به :

پدر و مادرم

به پاس زحمات بی دریغشان

و برادرم

حامی و سنگ صبورم

سپاس‌گزاری:

خدای بزرگ را شاکرم که به من اشتیاق پیمودن مسیر دانش را عطا فرمود و مرا در انجام این تلاش علمی یاری داد. و از تمامی اساتید بزرگواری که از حضورشان کسب علم و آگاهی کرده‌ام نهایت تشکر را دارم. به ویژه از آقای دکتر بیژن ظهیری که راهنمایی این پایان‌نامه را بر عهده داشتند و آقای دکتر ابراهیم رنجبر که استاد مشاور این پایان‌نامه بودند سپاس‌گزارم. از خانواده مهربان و دلسوزم که مشوق من در آموختن دانش و یاریگر و امید بخش من در تمام مراحل زندگیم بوده‌اند کمال تشکر را دارم.

شیرین لطفی رزی

پاییز ۱۳۹۱

«رمزها

چون انار ترک خورده

نیمه شکفته اند.»

سهراب سپهری

نام خانوادگی دانشجو: لطفی رزی	نام: شیرین
عنوان پایان نامه: نماد شناسی حیوانات در شعر معاصر فارسی با تکیه بر آثار (نیما یوشیج، سهراب سپهری، مهدی اخوان ثالث، منوچهر آتشی و محمد رضا شفیعی کدکنی)	
استاد راهنما: دکتر بیژن ظهیری ناو	
استاد مشاور: دکتر ابراهیم رنجبر	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته: زبان و ادبیات فارسی دانشگاه: محقق اردبیلی	
دانشکده: علوم انسانی تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۹۱/۱۱/۴ شماره صفحه: ۱۲۷	
کلید واژه ها: شعر معاصر، نماد حیوانات، تمثیل	
<p style="text-align: center;">چکیده:</p> <p>سالها پس از ظهور سمبولیسم در اروپا، نشانه هایی از این مکتب با عنوان سمبولیسم اجتماعی در شعر نیما بروز یافت که علت آن را می توان در شرایط اجتماعی و سیاسی زمان جستجو کرد. بعدها شاعران دیگری این شیوه در شعر و شاعری را به تبعیت از نیما در پیش گرفتند. در این رساله پس از ارائه ی تعریفی از نماد و ذکر ویژگی ها و اقسام آن، به تفاوت و تشابه نماد با سایر عناصر بلاغی چون: استعاره، تمثیل، مجاز و کنایه اشاره شده است. همچنین به منشأ نمادگرایی در شرق و غرب، نقش نماد در علوم مختلف، تفاوت نماد پردازی عرفانی و سمبولیسم اجتماعی و نیز به تاریخچه ای از مکتب سمبولیسم در اروپا و اصول این مکتب اشاره کرده ایم. سپس با محدود کردن حوزه ی نمادگرایی به بررسی نماد حیوانات در اشعار پنج شاعر معاصر (نیما، سپهری، اخوان، آتشی و شفیعی کدکنی) پرداخته ایم. از مقایسه ی اشعار پنج شاعر مورد نظر می توان به تاثیر اندیشه ی آنان در ایجاد تصاویر نمادین پی برد. با وجود اشتراکاتی که در نمادهای این شاعران وجود دارد، تفاوت هایی نیز در دیدگاه و اندیشه آنان به چشم می خورد که شعرشان را از یکدیگر متمایز کرده و به هر کدام تشخیص و ویژگی خاصی بخشیده است.</p>	

فصل اول - کلیات

۲	۱-۱- مقدمه
۳	۲-۱- تعریف و تحدید موضوع
۳	۳-۱- بیان مسئله و فرضیه
۴	۴-۱- سوالات تحقیق
۵	۵-۱- ضرورت و هدف تحقیق
۵	۶-۱- پیشینه ی تحقیق
۸	۷-۱- روش اجرای طرح
۸	۸-۱- زندگی و شعر شاعران
۸	۱-۸-۱- زندگی و شعر نیما یوشیج
۹	۲-۸-۱- زندگی و شعر سهراب سپهری
۱۱	۳-۸-۱- زندگی و شعر مهدی اخوان ثالث
۱۲	۱-۳-۸-۱- ویژگی های شعر اخوان ثالث
۱۳	۴-۸-۱- زندگی و شعر منوچهر آتشی
۱۶	۵-۸-۱- زندگی و شعر محمد رضا شفیعی کدکنی
۱۸	۱-۵-۸-۱- ویژگی های شعر شفیعی کدکنی

فصل دوم - مبانی نظری

۲۲	۱-۱- نماد، رمز، سمبل
۲۳	۲-۲- نماد، نشانه، علامت
۲۳	۳-۲- منشأ نمادگرایی در غرب و شرق و ادب فارسی
۲۵	۴-۲- مکتب سمبولیسم و اصول آن
۲۶	۵-۲- اقسام نماد
۲۷	۱-۵-۲- رمزهای متعارف
۲۷	۲-۵-۲- رمزهای تصادفی
۲۷	۳-۵-۲- رمزهای جهانی
۲۷	۴-۵-۲- نمادهای قراردادی یا عمومی
۲۷	۵-۵-۲- نمادهای خصوصی یا شخصی
۲۷	۶-۵-۲- نماد دالانگر
۲۸	۷-۵-۲- نماد استعاره

- ۲۸ ----- ۲-۵-۸- نماد یاد بودی (تلمیحی)
- ۲۸ ----- ۲-۵-۹- نماد قدسی
- ۲۸ ----- ۲-۵-۱۰- سمبولیسم انسانی
- ۲۸ ----- ۲-۵-۱۱- سمبولیسم فرارونده
- ۲۸ ----- ۲-۵-۱۲- نمادهای فردی
- ۲۸ ----- ۲-۵-۱۳- نمادهای تباری
- ۲۸ ----- ۲-۵-۱۴- نمادهای جمعی
- ۲۹ ----- ۲-۵-۱۵- نماد به عنوان تصاویر پراکنده
- ۲۹ ----- ۲-۵-۱۶- نماد ساختاری
- ۲۹ ----- ۲-۵-۱۷- نماد عام
- ۲۹ ----- ۲-۵-۱۸- نماد خاص
- ۲۹ ----- ۲-۵-۱۹- نماد طبیعی
- ۲۹ ----- ۲-۶- ویژگی های نماد
- ۳۱ ----- ۲-۷- نماد و نقش آن در علوم مختلف
- ۳۱ ----- ۲-۷-۱- نماد در علم روان شناسی
- ۳۲ ----- ۲-۷-۲- نماد و اسطوره شناسی
- ۳۲ ----- ۲-۷-۳- نماد در متون دینی
- ۳۲ ----- ۲-۷-۴- نماد در عرفان
- ۳۳ ----- ۲-۸- تفاوت نماد پردازی عرفانی و سمبولیسم اجتماعی
- ۳۴ ----- ۲-۹- علل گرایش به بیان نمادین
- ۳۵ ----- ۲-۱۰- نماد و جایگاه آن در بلاغت
- ۳۵ ----- ۲-۱۰-۱- نماد، کنایه و مجاز
- ۳۶ ----- ۲-۱۰-۲- نماد و استعاره
- ۳۶ ----- ۲-۱۰-۳- نماد و تمثیل
- ۳۷ ----- ۲-۱۱- نماد، اسطوره و رویا
- ۳۸ ----- ۲-۱۲- نماد پردازی حیوانات
- ۳۹ ----- ۲-۱۳- چهار ویژگی قابل توجه در شعر شاعران مورد بحث
- ۳۹ ----- ۲-۱۳-۱- نیما یوشیج
- ۴۰ ----- ۲-۱۳-۱-۱- بازتاب اسطوره در شعر نیما
- ۴۰ ----- ۲-۱۳-۱-۲- طبیعت در شعر نیما
- ۴۱ ----- ۲-۱۳-۱-۳- نماد در شعر نیما
- ۴۲ ----- ۲-۱۳-۱-۴- ابهام در شعر نیما

- ۴۲ ----- ۲-۱۳-۱-۵- راز و رمز جانوران در شعر نیما
- ۴۳ ----- ۲-۱۳-۲- سهراب سپهری
- ۴۳ ----- ۲-۱۳-۱-۲- بازتاب اسطوره در شعر سپهری
- ۴۴ ----- ۲-۱۳-۲- طبیعت در شعر سپهری
- ۴۶ ----- ۲-۱۳-۳- نماد در شعر سپهری
- ۴۷ ----- ۲-۱۳-۴- ابهام در شعر سپهری
- ۴۷ ----- ۲-۱۳-۳- مهدی اخوان ثالث
- ۴۷ ----- ۲-۱۳-۱-۳- بازتاب اسطوره در شعر اخوان ثالث
- ۴۸ ----- ۲-۱۳-۲-۳- طبیعت در شعر اخوان ثالث
- ۴۹ ----- ۲-۱۳-۳-۳- نماد در شعر اخوان ثالث
- ۵۰ ----- ۲-۱۳-۴-۳- ابهام در شعر اخوان ثالث
- ۵۰ ----- ۲-۱۳-۴- منوچهر آتشی
- ۵۰ ----- ۲-۱۳-۱-۴- بازتاب اسطوره در شعر آتشی
- ۵۲ ----- ۲-۱۳-۲-۴- طبیعت در شعر آتشی
- ۵۳ ----- ۲-۱۳-۳-۴- نماد در شعر آتشی
- ۵۳ ----- ۲-۱۳-۴-۴- ابهام در شعر آتشی
- ۵۳ ----- ۲-۱۳-۵- محمد رضا شفیعی کدکنی
- ۵۴ ----- ۲-۱۳-۱-۵- بازتاب اسطوره در شعر شفیعی کدکنی
- ۵۵ ----- ۲-۱۳-۲-۵- طبیعت در شعر شفیعی کدکنی
- ۵۶ ----- ۲-۱۳-۳-۵- نماد در شعر شفیعی کدکنی
- ۵۷ ----- ۲-۱۳-۴-۵- ابهام در شعر شفیعی کدکنی

فصل سوم- بحث و بررسی

- ۶۰ ----- ۳-۱-۱- تحلیل نمادهای حیوانی
- ۶۰ ----- ۳-۱-۱- تحلیل نمادهای حیوانی در شعر نیما
- ۶۰ ----- ۳-۱-۱-۱- شیر
- ۶۰ ----- ۳-۱-۱-۲- روباه
- ۶۱ ----- ۳-۱-۱-۳- قو
- ۶۱ ----- ۳-۱-۱-۴- گرگ
- ۶۱ ----- ۳-۱-۱-۵- کرم ابریشم
- ۶۲ ----- ۳-۱-۱-۶- عقاب
- ۶۲ ----- ۳-۱-۱-۷- خر
- ۶۲ ----- ۳-۱-۱-۸- بوقلمون

- ۶۳ ----- ۹-۱-۱-۳ - ققنوس
- ۶۳ ----- ۱۰-۱-۱-۳ - غراب
- ۶۴ ----- ۱۱-۱-۱-۳ - لاشخور
- ۶۵ ----- ۱۲-۱-۱-۳ - هیبره
- ۶۵ ----- ۱۳-۱-۱-۳ - داروگ (قورباغه)
- ۶۵ ----- ۱۴-۱-۱-۳ - شب پره (پروانه)
- ۶۶ ----- ۱۵-۱-۱-۳ - سیولیشه (سوسک)
- ۶۶ ----- ۱۶-۱-۱-۳ - کک کی (گاو)
- ۶۷ ----- ۱۷-۱-۱-۳ - خروس
- ۶۷ ----- ۱۸-۱-۱-۳ - جغد
- ۶۸ ----- ۱۹-۱-۱-۳ - مرغ
- ۶۸ ----- ۱-۱۹-۱-۱-۳ - مرغ تیزپرواز (خواب زمستانی)
- ۶۸ ----- ۲-۱۹-۱-۱-۳ - آقاتوکا
- ۶۸ ----- ۳-۱۹-۱-۱-۳ - مرغ شباویز
- ۶۹ ----- ۴-۱۹-۱-۱-۳ - مرغ آمین
- ۶۹ ----- ۵-۱۹-۱-۱-۳ - پرنده ی منزوی
- ۷۰ ----- ۶-۱۹-۱-۱-۳ - مرغ غم
- ۷۱ ----- ۷-۱۹-۱-۱-۳ - مرغ مجسمه
- ۷۱ ----- ۸-۱۹-۱-۱-۳ - مرغ شکسته پر (شکسته پر)
- ۷۲ ----- ۲-۱-۳ - تحلیل نمادهای حیوانی در شعر سپهری
- ۷۲ ----- ۱-۲-۱-۳ - اشتر
- ۷۲ ----- ۲-۲-۱-۳ - جغد
- ۷۲ ----- ۳-۲-۱-۳ - قاطر
- ۷۳ ----- ۴-۲-۱-۳ - کبوتر
- ۷۵ ----- ۵-۲-۱-۳ - گاو
- ۷۵ ----- ۶-۲-۱-۳ - هدهد
- ۷۵ ----- ۷-۲-۱-۳ - گنجشک
- ۷۶ ----- ۸-۲-۱-۳ - بره
- ۷۶ ----- ۹-۲-۱-۳ - ماهی
- ۷۷ ----- ۱۰-۲-۱-۳ - قو
- ۷۷ ----- ۱۱-۲-۱-۳ - مرغ
- ۷۷ ----- ۱-۱۱-۲-۱-۳ - مرغ معما

- ۷۸ ----- مرغ افسانه - ۲-۱۱-۲-۱-۳
- ۷۹ ----- با مرغ پنهان - ۳-۱۱-۲-۱-۳
- ۷۹ ----- مرغ سیاه (مرگ رنگ) - ۴-۱۱-۲-۱-۳
- ۸۰ ----- پرنده (برتر از پرواز) - ۵-۱۱-۲-۱-۳
- ۸۰ ----- تحلیل نمادهای حیوانی در شعر اخوان ثالث - ۳-۱-۳
- ۸۰ ----- اسب - ۱-۳-۱-۳
- ۸۰ ----- ببر، پلنگ - ۲-۳-۱-۳
- ۸۱ ----- سگ - ۳-۳-۱-۳
- ۸۲ ----- عنکبوت - ۴-۳-۱-۳
- ۸۲ ----- قورباغه، غوک - ۵-۳-۱-۳
- ۸۳ ----- گرگ - ۶-۳-۱-۳
- ۸۴ ----- موش - ۷-۳-۱-۳
- ۸۴ ----- خروس - ۸-۳-۱-۳
- ۸۵ ----- جغد - ۹-۳-۱-۳
- ۸۵ ----- سیمرغ - ۱۰-۳-۱-۳
- ۸۶ ----- عقاب - ۱۱-۳-۱-۳
- ۸۶ ----- کبوتر - ۱۲-۳-۱-۳
- ۸۷ ----- زاغ، کلاغ - ۱۳-۳-۱-۳
- ۸۸ ----- هما - ۱۴-۳-۱-۳
- ۸۸ ----- تحلیل نمادهای حیوانی در شعر منوچهر آتشی - ۴-۱-۳
- ۸۸ ----- اسب - ۱-۴-۱-۳
- ۹۰ ----- شیر - ۲-۴-۱-۳
- ۹۰ ----- روباه - ۳-۴-۱-۳
- ۹۰ ----- زاغ، کلاغ - ۴-۴-۱-۳
- ۹۰ ----- جغد - ۵-۴-۱-۳
- ۹۱ ----- جوجه - ۶-۴-۱-۳
- ۹۰ ----- فوج - ۷-۴-۱-۳
- ۹۰ ----- ماهی - ۸-۴-۱-۳
- ۹۲ ----- گرگ - ۹-۴-۱-۳
- ۹۲ ----- کبوتر - ۱۰-۴-۱-۳
- ۹۲ ----- تحلیل نمادهای حیوانی در شعر شفیعی کدکنی - ۵-۱-۳
- ۹۲ ----- شتر - ۱-۵-۱-۳

۹۳	-----	کبوتر	۲-۵-۱-۳
۹۴	-----	غوک	۳-۵-۱-۳
۹۵	-----	گوزن	۴-۵-۱-۳
۹۵	-----	عقاب	۵-۵-۱-۳
۹۶	-----	جغد	۶-۵-۱-۳
۹۷	-----	سیمرغ	۷-۵-۱-۳
۱۰۰	-----	خروس	۸-۵-۱-۳
۱۰۱	-----	کلاغ، زاغ	۹-۵-۱-۳
۱۰۴	-----	مرغ	۱۰-۵-۱-۳
۱۰۴	-----	مرغ بلند آشیان (کمینگاه جنون)	۱-۱۰-۵-۱-۳
۱۰۵	-----	مرغان صحرا	۲-۱۰-۵-۱-۳
۱۰۵	-----	آن مرغ فریاد و آتش	۳-۱۰-۵-۱-۳
۱۰۶	-----	مرغ طوفان	۴-۱۰-۵-۱-۳
۱۰۶	-----	پرندگان پر از صبح	۵-۱۰-۵-۱-۳
۱۰۷	-----	شیر	۱۱-۵-۱-۳
۱۰۷	-----	بوزینگان	۱۲-۵-۱-۳
۱۰۸	-----	سگ	۱۳-۵-۱-۳
۱۰۸	-----	باز	۱۴-۵-۱-۳
۱۰۸	-----	غلبواژ	۱۵-۵-۱-۳
۱۰۹	-----	گنجشک	۱۶-۵-۱-۳
۱۰۹	-----	قناری	۱۷-۵-۱-۳
۱۱۰	-----	عنکبوت	۱۸-۵-۱-۳
۱۱۰	-----	کرکس	۱۹-۵-۱-۳
۱۱۲	-----	ققنوس	۲۰-۵-۱-۳

فصل چهارم - نتایج

۱۱۶	-----	نتیجه گیری	۱-۴
۱۱۹	-----	فهرست منابع و مآخذ	
		چکیده ی انگلیسی	

فصل اول

مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه

سمبولیسم نام یکی از مکاتب ادبی اروپایی است که در نیمه ی دوم قرن نوزدهم در اروپا شکل گرفته و مانند همه ی مکاتب ادبی کم و بیش بر روند تحولات ادبی سایر ملل نیز تأثیراتی را بر جای گذاشته است و در این میان شعر و ادب معاصر فارسی نیز از حوزه ی نفوذ و تأثیر این مکتب به دور نمانده است. بارزترین ویژگی این جریان به کار بردن نماد در شعر است. نماد یکی از آرایه های ادبی است که ویژگی بارز آن ابهام، عدم صراحت و غیر مستقیم بودن آن است. به این معنا که در زبان سمبلیک، مراد و مقصود، ظاهر و صورت کلام نیست بلکه مفهومی است ورای ظاهر و فراتر و عمیق تر از آن.

جریان سمبولیسم اجتماعی یکی از مهمترین جریانها در ادب معاصر است که با پیشگامی نیما و تحت تأثیر سمبولیست های فرانسه آغاز شد. شعر رمز گرای جامعه گرا که عمده مضامین آن مسائل سیاسی و اجتماعی و مشکلات و آرمانهای مردم است. در جریان شعر سمبولیسم اجتماعی همانند مکتب سمبولیسم برای بیان افکار و عواطف، از زبان و بیان سمبلیک و نمادین استفاده شده است. بی تردید فهم نمادها و سمبل ها در التذاذ هنری مخاطب، اثر به سزایی دارد و بدون دقت در کشف ابهام ناشی از نمادها، شعر معاصر فارسی قابل فهم و تحلیل نیست. نیما یوشیج و پیروان او برای انعکاس رویدادهای اجتماعی و سیاسی یا برای بیان عواطف خود از انواع نمادها ی مربوط به جمادات، نباتات، حیوانات، اساطیر و ... بهره گرفته اند. حیوانات از جهت روابطی که با انسان دارند در نمادپردازی از اهمیت خاصی برخوردارند. زیرا از یک سو با توتیم پرستی، ادیان کهن و مذهب و اعتقادات مردم در ارتباط هستند و از سوی دیگر از اجزا و عناصر طبیعت به شمار می روند. پس بدیهی است که در شعر نمادگرا به عنوان نماد واقع شوند.

حیوانات و پرندگان گاهی به دلیل خصوصیات ذاتی شان و گاهی به دلیل زمینه های اساطیری ای که دارند به عنوان نماد به کار برده می شوند. با بررسی نمادهای حیوانی در شعر شاعران مورد بحث می

توان به تفاوت نگاه شاعران به نمادهای حیوانی و نیز تأثیر اندیشه‌ی آنان در ایجاد تصاویر نمادین و همچنین زمینه‌های رمزگرایی آنان پی برد.

۱-۲- تعریف و تحدید موضوع

موضوع رساله‌ی حاضر، «نمادشناسی حیوانات در شعر معاصر فارسی با تکیه بر آثار نیما یوشیج، سهراب سپهری، مهدی اخوان ثالث، منوچهر آتشی و محمد رضا شفیعی کدکنی» است. در این پژوهش چهار ویژگی (نمادگرایی، اسطوره‌گرایی، طبیعت‌گرایی و ابهام) را در شعر شاعران مورد نظر بررسی کردیم، سپس نمادهای حیوانی موجود در اشعارشان را تحلیل نمودیم و در پایان تشابهات و تفاوت‌های دیدگاه آنان را نسبت به نمادگرایی مورد ارزیابی قرار دادیم.

۱-۳- بیان مسئله و فرضیه

«رمز کلمه‌ای است عربی که در زبان فارسی نیز به کار می‌رود. این کلمه در اصل مصدر مجرد از باب «ضرب یضرب» است. معنی آن به لب یا به چشم یا به ابرو یا به دهن یا به زبان اشارت کردن است. این کلمه، همچنان که در زبان عربی، در زبان فارسی نیز به معانی گوناگون به کار رفته است. از جمله: اشاره، راز، سرّ، ایما، دقیقه، چیز نهفته میان دو یا چند کس که دیگری بر آن آگاه نباشد و بیان مقصود با نشانه‌ها و علائم قراردادی و معهود است. آنچه در تمام معنی‌های فوق مشترک است عدم صراحت و پوشیدگی است.» (پورنامداریان، ۱۳۷۵: ۱)

دکتر رنه لافورگ معتقد است: «نماد چیزی است و عموماً شیئی کما بیش عینی که جایگزین چیز دیگر شده و بدین علت بر معنایی دلالت دارد. نماد نمایش یا تجلی‌ای است که اندیشه و تصور یا حالتی عاطفی را به حکم تشابه یا هر گونه نسبت و رابطه‌ای، چه واضح و بدیهی و چه قراردادی، تذکار می‌دهد.» (ستاری، ۱۳۷۸: ۱۳)

انسان ابتدایی برای بیان این درون ناشناخته و باز ناگفتنی با زبانی رمزی سعی در تعریف رویداد جادویی بازیافت خویش می‌نماید و زبان سمبولیک را اختراع می‌کند. چرا که سمبل دارای جنبه ناخودآگاه وسیع‌تری است که هرگز به طور دقیق تعریف یا به طور کامل توضیح داده نشده است. ذهن آدمی در کند و کاو سمبل به تصوراتی می‌رسد که خارج از محدوده‌ی استدلال معمولی هستند. این زبان برخاسته از نهاد بشر و ترجمان احوال درونی اوست. به قول اریش فروم: «زبان سمبولیک زبانی

است که تجربیات درونی و احساسات و افکار را به شکل پدیده های حسی و وقایعی در دنیای خارج بیان می کند و منطق آن با منطق معمول و روزمره ی ما فرق دارد. منطقی که از مقوله های زمان و مکان تبعیت نمی کند و به عکس تحت تسلط عواملی چون درجه شدت احساسات و تداعی معنی است.» و باز به قول فروم: «زبان سمبولیک را می توان تنها زبان بین المللی بشر دانست.» (فروم به نقل از رشیدیان، ۱۳۷۰: ۱۴)

رمز و نماد از گذشته های دور در متون فارسی بالاخص در متون عرفانی کاربرد داشته است و بدون شک اوضاع سیاسی و اجتماعی جامعه نیز در شکل گیری نماد و به کارگیری آن تاثیر گذار است. در شعر شاعران مرفهی که مأمور سرودن قصاید مدحی هستند واژه ها معمولاً در معنای قاموسی خود به کار می روند اما در شعر شاعرانی که در دنیایی آشفته و پر از استبداد و بی عدالتی زندگی می کنند واژه ها در معنای ثانوی و به صورت نماد یا رمز به کار می روند. بنابراین واژه ها در طی روزگاران علاوه بر معنای لغوی، معنای ثانویه نیز پیدا می کنند و اینجاست که رمز و نماد ظهور می یابد و فهم و درک ظرایف و دقایق اشعار در گرو فهم سمبل ها و نمادهاست.

با توجه به تعریفات بالا، از طریق بررسی نمادها و سمبل ها می توان به درک صحیحی از اشعار دست یافت و این مهم میسر نمی شود مگر اینکه به بررسی و تحلیل نمادها در آثار شاعران بپردازیم. و از آنجا که شعر نو یا نیمایی ظرفیت نماد پردازی بیشتری دارد و شاعران سبک نو به مراتب بیشتر از شاعران سنتی، اساطیر و نمادها را در اشعار خود انعکاس داده اند می توان با آشنایی بیشتر و عمیق تر با مفاهیم این نمادها، لذت بیشتری از اشعار این شاعران برد و مناسبات بین کلمات و معانی آنها را بهتر دریافت.

۱-۴- سوالات تحقیق

- ۱- سیر نمادپردازی از گذشته تا به امروز به چه صورت بوده است و نمادپردازی در شعر کلاسیک و معاصر چه تفاوتی دارد؟
- ۲- تاریخچه ی نمادپردازی حیوانات و دلایل استفاده از حیوانات به عنوان نماد چیست؟
- ۳- نماد و سمبل در شعر معاصر فارسی چه جایگاهی دارد؟
- ۴- زمینه و انگیزه رمزگرایی شاعران چیست؟

۵- نمادهای حیوانی موجود در شعر شاعران مورد نظر چیست؟

۶- افکار و اندیشه‌ی شاعران چه تاثیری در ایجاد تصاویر نمادین در شعر آنان دارد؟

۱-۵- ضرورت و اهداف تحقیق

ضرورت:

با آغاز قرن چهاردهم سرفصل جدیدی در تاریخ اندیشه اجتماعی ایران گشایش می یابد و مظاهر تمدن جدید با احداث چاپخانه و نشر روزنامه و تأسیس مدرسه‌ی دارالفنون و اعزام محصل به خارج به نمایش در می آید.

همراه با این تغییرات لزوم تغییری کلی در محتوی و شیوه‌ی بیانی شعر احساس می شود. بنابراین درونمایه‌ی واقع‌گرایانه‌ی شعر را، در مقایسه با چند قرن ادبیات درونگرا و ذهنی، مسائلی ملموس مانند آزادی، وطن و انتقادهای اجتماعی تشکیل می دهد. از سویی درون مایه ناسیونالیستی، شاعر را بر آن می دارد تا با اتکاء به گذشته‌ی شکوهمند میهن، نوای خویش را بسراید و همین امر موجب به کارگیری اساطیر ملی- میهنی و نمادها و رمزها در شعر می گردد.

بنابراین اساطیر و نمادها موجب کتمان معنی و ابهام شعر می گردد. پس برای فهم ظرایف و دقایق اشعار و عبارات، خصوصاً در متون و اشعار معاصر ناگزیر از فهم سمبل‌ها و اساطیر و نمادها هستیم تا درک بهتری از اشعار داشته باشیم.

اهداف:

- تبیین جایگاه نماد در شعر کلاسیک و معاصر
- بررسی تاریخچه نمادپردازی و انگیزه رمزگرایی شاعران
- تحلیل نمادهای حیوانی به کار رفته در اشعار پنج شاعر مورد نظر
- بررسی تأثیر گذاری اندیشه‌ی شاعران در ایجاد تصاویر نمادین
- بررسی تفاوت نگاه شاعران در بیان شاعرانه‌ی نمادها و رمزها

۱-۶- پیشینه‌ی تحقیق

با توجه به اهمیت نماد و نمادشناسی در اشعار عرفانی و نیز اشعار معاصر، کتابها، تحقیقات و مقالات فراوانی در رابطه با موضوع نماد نوشته شده است. اما اثری مجزا و مستقل تحت عنوان بررسی نماد

حیوانات به رشته ی تحریر درنیامده است و در برخی کتابها و مقالات به صورت پراکنده به برخی از نمادهای حیوانی موجود در شعر شاعران اشاره شده است. لذا از آثاری که در حیطه ی نماد، رمز و اسطوره وجود دارد می توان به نمونه های زیر اشاره کرد:

- پورنامداریان (۱۳۷۵) در کتاب «رمز و داستانهای رمزی در ادب فارسی» که تحلیلی از داستانهای عرفانی- فلسفی ابن سینا و سهروردی است به بررسی مفهوم رمز و سمبل، نظریه هایی درباره رمز، رابطه ی رمز و شعر، رابطه رمز و صور خیال، زمینه و انگیزه رمزگرایی پرداخته و در نهایت به بررسی داستانهای رمزی ابن سینا و سهروردی روی آورده است. پورنامداریان در این کتاب بیشتر رابطه ی رمز و آثار عرفانی را بیان کرده و در واقع زمینه های استفاده از رمز و نماد را در تصوف و عرفان بررسی کرده است و بینش رمزی عارفان را در آثار عرفانی مورد تحقیق قرار داده است اما اشاره ای به نماد و رمز و اسطوره به معنای امروزی نکرده است.

- چدویک (۱۳۸۲) در کتاب «سمبولیسم» به تشریح مکتب سمبولیسم پرداخته است و اصول آن مکتب را بیان کرده و نظرات نمایندگان مکتب سمبولیسم را که عبارتند از: بودلر، ورنلن، رمبو و مالارمه بررسی کرده است. و از آنجا که در دوران معاصر شاعران، اشعار سمبولیک و نمادین ارائه داده اند و ویژگی های اشعار سمبولیست ها را به کار برده اند، بدیهی است که مطالعه در خصوص سمبولیسم خالی از فایده نخواهد بود.

- قراری (۱۳۸۹) در کتاب «تجلی شاعرانه ی اساطیر در آثار اخوان ثالث» واژه شناسی و تحلیل معنایی اسطوره را مورد توجه قرار داده سپس تجلی شاعرانه ی اساطیر ادیان باستانی و نیز اساطیر اقوام مختلف را بر ذهن و شعر اخوان نقد کرده و در نهایت تجلی شاعرانه ی شخصیت های اساطیری را در شعر او مورد بررسی قرار داده است. ایشان در قسمت تجلی شاعرانه ی اساطیر اقوام مختلف، اساطیر و نمادهای مربوط به حیوانات و پرندگان، نباتات، اجرام آسمانی، جمادات، موجودات فرا طبیعی و رنگها را که در اشعار اخوان وجود دارد بررسی کرده که قسمت مربوط به حیوانات و پرندگان ما را در تدوین این رساله یاری کرده است.

- شمیسا (۱۳۸۳) در کتاب «بیان و معانی» در فصلی مجزا به نام استعاره گونه ها مطالبی در رابطه با سمبل، تمثیل و اسطوره آورده و اشاره می کند: «سمبل را در فارسی رمز و مظهر و نماد می گویند. سمبل